

З АРХІВНОЇ ТЕКИ

ПАВЛО ЗАХАРОВИЧ РЯБКОВ (1848-1927)

КОРОТКА АВТОБІОГРАФІЯ

В Кіровоградському державному архіві кожен зацікавлений краєзнавець має можливість працювати з фондом Павла Захаровича Рябкова — міського землеміра, громадського діяча, чий внесок в історію нашого краю ще посправжньому не оцінений. Енциклопедично освічена людина, він займався різноманітною діяльністю і залишив після себе великий доробок. Його цікавила загальна історія і етнографія, українська історія і прозаїчна наука — статистика, він написав змістовну книгу про рибне господарство Херсонської губернії. А скільки просвітницьких лекцій прочитав селянам Єлисаветградщини — важко і перелічити.

Народився в під зіркою європейських революцій і в розпал самої жорстокої російської реакції, 29 червня (6 липня) 1848 року, і з перших літ свого дитинства пізнав злидні в сім'ї колишнього вчителя гімназії в Херсоні. Батько, за фахом художник, своїм пензлем заробляв не багато, а дітей у нього було: п'ять синів та одна дочка, а самий старший.

По злій іронії долі, батько «вольтер'янець», безбожник, відщепенец тих часів, пише образи святих і портрети царів. Під його впливом я рано проймаюсь духом будівельного роду протесту, як і батько, не дотримуюсь постів, цураюсь ходити до церкви і виконувати її обряди. Я зачитуюсь вільнодумними книжками, перепишую заборонені вірші із записних книжок діда.

Перебуваючи вже у гімназії, а потім у земельно-таксаторських класах, під впливом народницьких та нігілістичних ідей своїх вчителів та старших товаришів, захоплююсь читанням Писарєва, Добролюбова, Чернишевського, Некрасова та ін. У нас вже є свій гурток, бібліотека, а — її бібліотекар: у нас є свої неясно намічені завдання. Нечаявський процес нас сильно турбує і, разом з тим, робить нас у власних очах помітною величиною у політичному світі, бо у процесі цьому замішені наші херсонці — брати Кузнецови, Попичи та ін. На чолі нашого гуртка саморозв'язку стоять вислані за студентські безпорядки наші ж товариші херсонці С. Л. Чудновський, Петровець, Л. Дическуло, а в Одесі — нечаявці Ф. В. Волховський, Ковальський та ін.

На початку сімдесятих років наш гурток зливається з одеським та миколаївським, на чолі яких стоять вже такі постаті, як Андрій Желябов, Заславський, вищезазначений Ф. В. Волховський, Ковальський та ін.

З Желябовим мені довелося зближитися в студентській ідеальності та взяти участь у визволенні, яке тоді готувалося, з одеської в'язниці С. Л. Чудновського, притягнутого за перевезення з-за кордону забороненої літератури. Знайомлюсь там же з С. Кравчинським (Степняком) незадовго до його замаху на шефа жандармів Ме-

зенцева; у Херсоні знайомлюсь з Чарушиним, що приїздив до нас із програмою Лавровського журналу «Вперед».

Ходіння в народ у 1873—74 роках захоплює і мене: я кидую службу міського землеміра, ліквідовую гурткову бібліотеку, сам готуюсь й опораджую своїх товаришів у похід — В. Ланганса, А. Франжолі, М. Маковесова, О. Лукашевича та ін. Але мої ходіння обриваються біля самого коріння. Розпочаті скрізь арешти пропагандистів зачіпають і мене. Я притягаюсь по справі одеського гуртка Волховського, Желябова, Костріна та ін. 24 серпня (6 вересня) 1874 року, рівно 50 років тому, заарештовують і садять у херсонську в'язницю. Просидівши там біля 9 місяців у одиночці, мене у хворобливому стані переводять під домашній арешт з городом, який день і ніч пильнує мене. Через рік мене везуть на слідство до Одеси, а після слідства доставляють назад до Херсона під той же домашній арешт.

Восени 1876 року мене та інших херсонців звільняють від суду (193) і віддають під поліцейський нагляд. Всього за загальним рахунком на цей раз я провів під арештом майже два роки. В цей час в лікарні помер від раку мій батько. Відтоді починається нова смуга мого життя. Піднаглядність, хоча значною мірою зв'язує мене, позбавляє права вступити на земську службу, але не відбирає можливості працювати, що називається, в підпіллі, пропагувати соціалістичну ідею серед молоді; я маю, як і раніше, зв'язки з одеським та миколаївським гуртками, значно поповненими новими силами і виправданими по процесу 193. Тоді я востаннє зустрічався з Андрієм Желябовим. Він, що нещодавно мирний пропагандист, тепер спалоє свої кораблі, пориває з сім'єю та їде до Петербурга запеклим терористом. Те ж відбувається і з іншими: Попко, Лизогуб, Чубаєв та ін. також стають на ці рейки. Я починаю схилитися на їх бік, але, за наполяганням своїх друзів, роблю ще одну спробу ходіння в народ; та вже без особливого захоплення і пафосу. На цей раз я роблюсь осідлим хуторником, бо кочовий спосіб ходіння визнається вже нікчемним. Але, оче-

тн. За часів радянської влади Павло Рябков займався створенням крайового краєзнавчого музею.

Матеріали фонду П. З. Рябкова історики цитували часто, ще частіше «вільно» переказували. Вважаємо, що настав час наукового освоєння цього чудом збереженого архіву.

Від упорядника.

На фото: П. З. РЯБКОВ у 1893 році, після повернення із заслання.

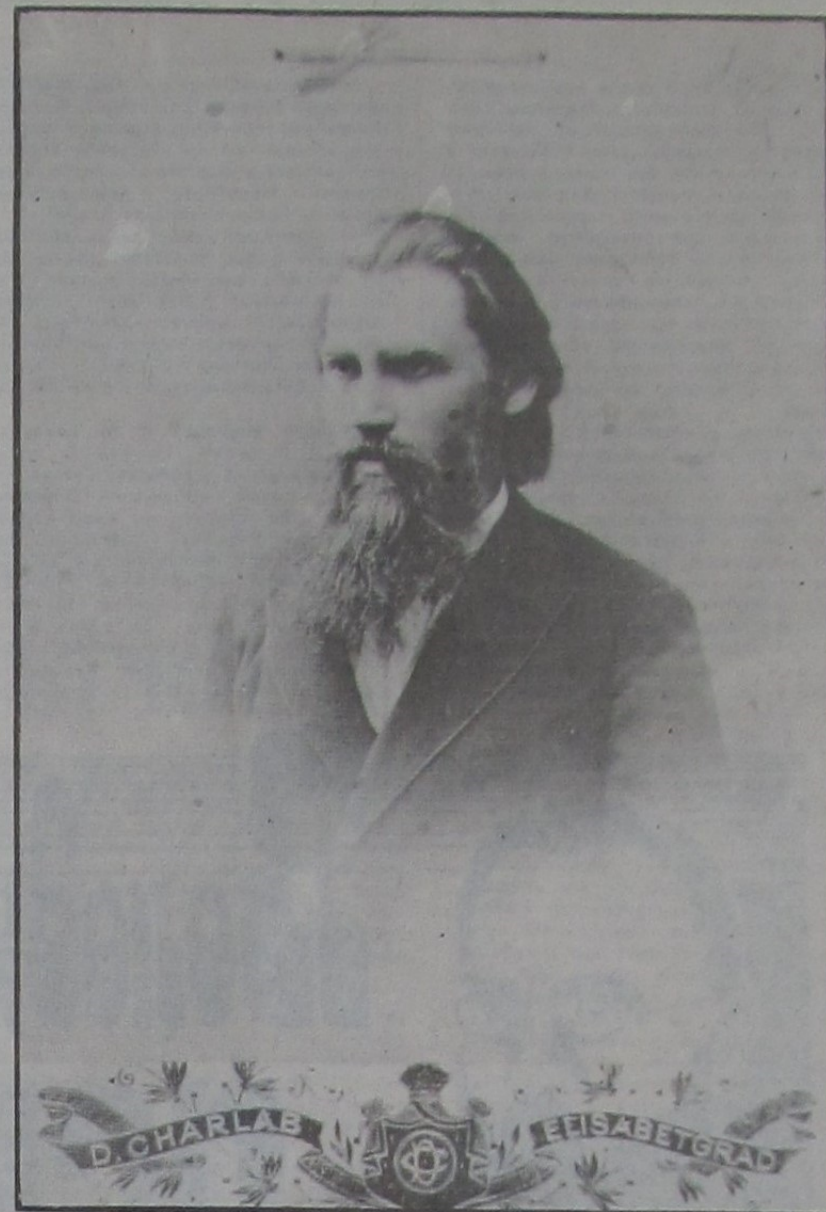
Автобіографія зберігається: Кіровоградський державний архів. Ф. 304, од. зб. 1.

видно, і такому «ходінню» прийшов кінець. Процес Ковальського та його товаришів, вулична демонстрація, що готувалася в Одесі, примушують нашу маленьку колонію з п'яти душ розбігтися. Залишаюсь я з юнаком де-Садіш. У Харкові тоді готувалася втеча засуджених по «Процесу-193» Войнарського і Ковалика. В організації цієї озброєної втечі діяльну участь брав мій товариш по херсонському гуртку В. Ланганс. Він і намітив наш хутір як станцію для втечі визволених за кордон. Утеча не вдалась, і хутір був остаточно ліквідований; я вступив на службу в Одеське залізничне управління, з яким потім у кінці 1878 року переселяюсь до Києва. Туди вітають і багато хто із більш скромномотованих наших товаришів. Київ переповнюється нелегалами. В ньому втрує підпільна робота. Готуються та здійснюються замах на видатних посадових осіб і жандармів.

Ми з Лангансом також обговорювали план замаху на київського генерал-губернатора Чертова. Але наш план так і залишився планом внаслідок масових арештів, що розпочалися. Заарештовується член виконавчого комітету Валеріян Осинський та ін., потім 11 лютого 1879 року відбувається озброєна сутичка на Жилинській вулиці, що зачіпає і мене з Лангансом. Нас в останніх числах квітня заарештовують, і ми потрапляємо до рук жандармів на чолі з Судейкіним. Нас звинувачують у стрілянні та пораненні жандарма під час озброєного опору. Мене приймають за одного з тих, хто втік із квартири курсистки Бабичевої, мабуть прийняли мене за Л. Дическуло, якому вдалося виїхати за кордон. Але оскільки тоді все робилося поспіхом і при тому напередодні самого суду «сопротивленцев», то справа наша закінчилася тим, що нас відправили до мценської політичної в'язниці, а потім мене — в Сибір, в Ланганса, як іноземця, до Німеччини.

З Москви восени 1879 року в числі 74 чоловік каторжан і адміністративно висланих я промандрував до м. Красноярська. Отут ми влаштували

* Див. «Процес 20-ти Народовольців» у 1882 році, де Ланганс говорить про наш арешт у Києві, стор. 101—102.

маленький бунт,** за участь в якому нас, 12 чоловік, хотіли прикрасити століпінськими краватками, але чомусь передумали і тільки віслали усіх нас у найвіддаленіші місця Якутської області, куди і Макар телят вже не гонить.

Мені дістався Середньо-Колімськ, де я й провів близько трьох літ, не знаючи ні дня, ні терміну повернення, тільки після убивства Олександра II нам встановлені були строки. Розпачливе становище наших товаришів в м. Верхоянську примусило їх здійснити ризиковану подорож через Льодовитий океан до Америки, захопивши і нас, колишчан, на Ведмежих островах. Але невелика перешкода у вигляді крижаних торосів в гирлі річки Яни завадила їм здійснити гарно задуманий план — накреслити шлях до

** Бунт цей, хоч і не зовсім повно і точно, описаний у журналі «Вільно» за 1907 р. Як. Запольярним (Вільям).

*** В «Сибірському сборнике», за 1887 р., виданому під редакцією М. М. Ядринцева, я вмістив статтю «Полярні країни Сибіру», де описав цей край. Своєю зворотню подорож від Середньо-Колімська до Якутська я помістив у іркутський газеті «Сибір» за 1884—1885 роки.

волі. Їх спіймали. Деякі з них замість Америки потрапили до нас у Колімськ (С. Ліон і майбутній письменник Вацлав Серошевський), а Ведмежі острови і їх мешканці білі ведмеді так і не побачили російських крәмольників і, здається, вже ніколи не побачать.

Недовзі після страшної повіні в травні 1883 року нас почали «видворяти» із Середньо-Колімська в інші місця для того, щоб поселити в ньому та у Верхоянську адміністративних каторжан із Кари. Я до закінчення терміну заслання був переведений у м. Верхоянськ, Іркутської губернії. Вже їдучи туди, я дорогою зустрів тих, що їхали нам на змину, Войнарського, Ковалика та ін.

В місті Кіренську я знайшов засуджених по «Процесу-50» Джебадарі, Ольгу Люботович, Е. М. Фігнер і її чоловіка Сажина та ін. У Верхоянську — Г. Здановича, Гамкрелідзе, Е. Суботіну та ін. Олександрова (Волькенштейн) і Штомберга я вже не застав. Останній був доставлений до Петербурга, виданий Дечевим, і страчений. До нас дійшов тільки його передсмертний лист, що глибоко зворушив нас усіх.

З ними я прожив майже рік, завідуючи гуртковою бібліотекою. По за-

кінченні строку заслання в серпні 1884 року, коли минуло рівно десять літ з дня першого мого арешту в Херсоні, я виїхав у Росію, одержавши в Іркутську прохідне свідоцтво. Всі, хто повертався, їхали за свій рахунок. Серед них було п'ятеро каракозовців, з якими мені довелося познайомитися у Томську. Там же нам читав свій перший твір В. Г. Короленко — «Сон Макара», а каракозовець П. Ніколаєв співав свої італійські арії.

Повернувшись у кінці зими до Херсона, я не без ускладнень знайшов роботу в земському статистичному бюро, потім я працюю для того ж земства, збираю дані по холерних епідеміях у Херсонській губернії, починаючи з тридцятих років минулого століття, проводжу дослідження риболовства в Херсонській губ. і т. п. Пишу в газетах та журналах. В цей час, проживаючи в Одесі та Херсоні, я зближуюсь із старими товаришами по гуртку і працюю з ними.

В 1892 році одержую посаду земського землеміра в Єлисаветграді, вступаю до місцевого «Товариства розповсюдження писемності і ремесел», також займаюсь просвітницько-суспільною діяльністю. У 1901 році, за вимогою херсонського губернатора князя Оболенського, був вигнаний із служби, ніби за підбурення селян проти поміщиків, по суті справи — за нелегальну допомогу голодуючим селянам.

З розшарпаними нервами, з підірваним здоров'ям від'їжджаю за кордон і вступаю студентом в Паризьку вищу школу соціальних наук; протягом трьох літ слухаю лекції і курси, захищаю реферати у наших кращих професорів, як М. М. Ковалевський, де-Роберті, Карекс, Луцицький, Мечников, Тимирязев та ін., одержую сертифікат. Там же слухаю лекції В. І. Леніна, Раковського та ін.

У 1904 році працюю з професором Ф. К. Волковим (Х. К. Вовком) і Іваном Франком у Галичині та Буковині по вивченню українського народу в етнографічному та антропологічному відношенні****.

По поверненні із-за кордону я потрапляю у вихор революції і, проживаючи в глухому містечку Тирасполі, беру в ній досить незначну участь. Подальші тяжкі часи реакції переживаю тяжко. Тільки революція 1917 року захоплює мене повністю. Я стаю на чолі ініціативного гуртка молоді, входжу до Ради робітничих та селянських депутатів, обираюсь товаришем головуючого в Президію і членом виконавчого комісії по об'єднанню міста з селом, беру участь у конференції вчителів, працюю в обласному земстві і т. п.

Переживши страшний період різних нападів на місто, при Радянському уряді організував і завідував музеєм, картинною галереєю, упорядковував музей Революції і тільки в квітні цього року — залишаю службу та запишуюсь в інваліди, пікуюсь про персональну пенсію через «Товариство політичних каторжан і засланих-поселенців».

Пенсія дає мені змогу закінчити розпочаті мною спогади і праці з етнографії та археології нашого краю.

19. IV. 25 р.

**** Див. двотомне видання «Український народ в його минулому і сьогоденні». Петроград. 1917 р. т. II. Антропологічні та етнографічні особливості народу Ф. Волкова.